

POZNÁMKY K OKOUZLENÍ NOVOSTÍ NOVÝCH MÉDIÍ

// Notes on the Novelty Sublime and New Media

Jakub Macek

VŠB-TU Ostrava

Masarykova univerzita, Brno

ABSTRACT

The paper deals with new media studies and focuses on critical debate about novelty sublime. The fascination by novelty and rhetoric of profound social change caused by emerging internet and new media significantly shaped new media studies in their early period. However, on the beginning of 21st century new media studies became quite critical to these hyped (utopian and dystopian) discourses and the debate about reasons and nature of these early “extreme” framing of social change became one of the key elements of academic normalization of new media studies.

KEY WORDS

new media – new media studies – novelty sublime – internet imaginaire – history of technologies

Studia nových médií – jak je označováno interdisciplinární metapole, v němž se setkávají společenskovední a humanitní obory tematizující takzvaná nová média – se během posledních dvou desetiletí posouvala po pomyslné trajektorii směřující od svým způsobem vyhocené spekulativnosti k uměřenému, střízlivě akademickému tónu. Ve výchozím bodě této cesty, tedy v období do poloviny 90. let, byla diskuze o nových médiích (tedy o médiích založených na digitálním kódování dat a obsahů) krom jiného zřetelně poznamenána tendencí k poměrně odvážným generalizacím ohledně budoucích dopadů nových médií na společnost a repetitivně připomínanou revolučností nadcházejících změn i nových komunikačních technologií jako takových. V pomyslném cílovém bodě, za který budu pro potřeby tohoto textu považovat zhruba polovinu uplynulého desetiletí, naopak studia nových médií jak rétoriku revolučnosti, tak velké generalizace a logiku „dopadů“ odmítají a k někdejšímu vzrušení z nového světa nových médií se povětšinou stavějí poměrně distingovaně až odtažitě. Za touto proměnou studií nových médií, jak jsem naznačil ve stati věnované jejich historii (Macek 2011), stojí tlaky na akademickou normalizaci studií nových médií; přičemž spolu s tím, jak se studia nových médií postupně podřizovala standardním pravidlům akademického výzkumného a publikačního provozu, vymezovala se kriticky i vůči původnímu ladění rané reflexe, jež byla zřetelně ovlivněna mimoakademickými vlivy.

Exaltovaná spekulativnost iniciační diskuze o nových médiích byla podrobena důkladné kritice, jež probíhala ve dvou klíčových rovinách. Ta první, již se zde dotknu jen letmo a nepřímo, směřovala vůči redukcionistickým a deterministickým pohledům na nová média, tedy vůči tendencím hledět na nová média jako izolovaný, z širších historických a sociálních souvislostí vytržený fenomén, který jednoznačným způsobem proměňuje

společnost, do níž vstupuje. Ta druhá se pak soustředila na neofilní fascinaci internetem a osobními počítači a na to, že raná reflexe nových médií měla velmi často podobu buď utopické nebo dystopické variace příběhu o nevyhnutelné, novou technologií formované budoucnosti.

Je to právě druhá linie kritiky, které se na příkladu několika vybraných publikací věnuje tato stať. Cíl tohoto textu, který je přepracovaným výňatkem z mé dizertační práce,¹ je v zásadě dvojitý. V první řadě je jeho ambicí uvést do českého kontextu kriticky orientovanou diskuzi o příčinách poněkud výstřední povahy rané diskuze o nových médiích. Povahy, jejíž dozvuky přístup společenských věd k novým médiím stále do jisté míry ovlivňují. Současně je cílem statě ukázat, že toto *okouzlení novostí*² není historicky nikterak specifické a z dále naznačených příčin provázelo i nástup většiny starších „nových“ médií.

Stať pojímám jako přehledové shrnutí vybraných, dle mého snad nejinspirativnějších kritických pohledů na příčiny a funkce okouzlení novostí. Věřím přitom, že bližší pohled na teze, s nimiž v souvislosti s tímto okouzlením přišli například Vincent Mosco (2004), Patrice Flichy (2007) či Kevin Robins a Frank Webster (Webster – Robins 1986; Robins – Webster 1989, 1999; Webster 2006), je důležitý nejen pro lepší pochopení historie zkoumání a ustavování teorie nových médií. Současně totiž dovoluje nahlédnout společenské vědy jako jeden z aktivních elementů podílejících se na sociokulturní konstrukci nových komunikačních technologií.

1. Novost nových médií?

Abych předešel případným nedorozuměním, považuji za nutné vyjasnit nejen, co je cílem této stati, ale i to, co jejím cílem není.

Chci-li přiblížit vybrané kritické argumenty stran povahy a příčin neofilního okouzlení sociálních věd novými médii, pak to, čemu se zde hlouběji věnovat nebudu, je novost nových médií jako taková. V tomto ohledu si dovolím jen relativně stručnou poznámku o tom, že strážlivá diskuze o novosti nových médií má v zásadě dvě roviny.

V rovině první je spojena s otázkou, v čem spočívají distinktivní vlastnosti nových médií a zda a nakolik se tyto vlastnosti promítají do proměn komunikativního jednání a v širší souvislosti i do proměny kontextů, v nichž se toto jednání odehrává. Tuto v zásadě definiční otázku zde opomím, neboť se nezabývám tím, co nová média jsou, ale tím, jak je o nich vyprávěno.³

V rovině druhé narážíme na problém jisté nepřítomnosti samotného termínu nová média (což je záležitost, která je s předchozí rovinou diskuze zcela jistě, byť poněkud volněji spojena). Označení *nová média* je jen jedním z mnoha termínů, jež se v souvislosti s těmi komunikačními médii, jimž se věnují studia nových médií, užívaly a užívají – o nových médiích se hovoří také jako o médiích *interaktivních* (protože rozšiřují možnosti interakce mezi čtenářem a textem), *síťových* (protože jsou vzájemně propojovatelná do multiplexních sítí, čímž je většinou míněno, že jsou připojitelná k internetu) anebo jako o médiích *digitálních*. Poslední označení se jeví jako nejpříhodnější – označení *nová média* je nutně poněkud kontroverzní už proto, že je zjevně historicky relativní (všechna dnes stará média kdysi bývala nová a dnes nová média jednou zastarají vedle médií ještě novějších), a *interaktivní* nebo *síťová* média jsou termíny problematické, protože nezahrnují celou oblast zájmu studií

1 Macek, Jakub. 2010. *Poznámky ke studiím nových médií*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita.

2 Sousední *okouzlení novostí* volím po konzultaci s anglistou a překladatelem Tomášem P. Kačěrem jako snad nejméně těžkopádný a současně významově přílehlavý překlad termínu *novelty sublime*.

3 Zevrubné teoretické definice nových médií je věnována celá čtvrtá kapitola mé dizertace (Macek 2010: 95–157).

nových médií (některá z nových médií na tom se svou technologickou otevřeností vůči interaktivitě nejsou lépe než analogová televize a jiná zase nejsou zapojena do sítě). Všechna média, o nichž je v rámci studií nových médií řeč, nicméně spojuje skutečnost, že jsou v technologické rovině založena na digitálním kódování dat. Osobně bych proto adjektivum *digitální* upřednostnil před kteroukoli z ostatních variant. Konsenzus odborné komunity se ve druhé polovině devadesátých let 20. století nicméně (i když s určitou váhavostí) obrátil ve prospěch označení *nová*, a to rozhodně z jiných důvodů než proto, že by tato média byla skutečně nová ve smyslu historické čerstvosti.⁴ Termín je užíván spíše z určité setrvačnosti, než že by byl nejvýstižnější – a to, že je mu odbornou komunitou soustředěnou kolem studií nových médií dáвана přednost před dalšími možnými označeními (jako jsou digitální média, hypermédia, pokročilé informační a komunikační technologie aj.), se zpětně racionalizuje odkazem na technologickou i sociální proměnlivost a neustálenost digitálních médií (srov. např. Lievrouw – Livingstone 2002; Manovich 2001).

S přihlédnutím k převládajícímu konsenzu se arbitrárního termínu *nová média* – i přes jeho zjevnou problematičnost – v této stati budu držet. Cílem studie nakonec skutečně není vnést do řádu, který se v rozpravě o informačních a komunikačních technologiích utváří, puristicky motivovaný terminologický zmatek.

2. Nikterak nová novost

Přemrštěnost či neadekvátnost očekávání vkládaných do nových médií je terčem kritiky již od osmdesátých let, jak ukazují mimo jiné práce Franka Webstera a Kevina Robinse (Webster – Robins 1986; Robins – Webster 1989, 1999), kteří systematicky poukazují na navítnu optimismu spojeného s očekávanými dopady informačních technologií a nastavují této navítně argumentační zrcadlo. V něm ukazují, že důsledky šíření nových médií nemusejí být nutně ani blahodárné, ani předvídatelné, a dokonce ani nikterak revoluční. Hlavní korpus kritických hlasů se nicméně obrací k textům z pozdějších let – od poloviny devadesátých let je primárním terčem akademické kritiky rétorika *digerati* (spojující ve svém vítání nových médií kontrakturní dědictví šedesátých let, typické utopickými komunitarianistickými a libertariánskými vizemi, s neoliberalními ekonomickými akcenty).⁵ A o dekádu později se pak do hledáčku kritických akademických komentátorů dostává vyprávění o takzvaném *webu 2.0* (jež téma *novosti* na čas znovuoživilo a opětovně propojilo s – tentokrát poněkud přímočařejí formulovanými – neoliberalními akcenty).⁶

Za první, výchozí linii kritiky toho, co například Vincet Mosco označuje jako *digitální okouzlení* (*digital sublime*, Mosco 2004), Steve Woolgar jako *kyberbolu* (*cyberbole*, Woolgar 2002), A. Michael Noll jako *spirálu hubbuku* (*spiral of hype*, Noll 1997) a Richard Barbrook a Andy Cameron jako *kalifornskou ideologii* (Barbrook – Cameron 1996), lze snad považovat tu, která upozorňuje na fakt, že obdobná fascinace novostí, již jsme svědky v případě osobního počítače, internetu a dalších mediálních technologií souhrnně označovaných jako nová média, sama vlastně nijak nová není. Vznik a úspěšné prosazení prakticky všech ve své době nových elektronických médií byl během 19. i 20.

4 První osobní počítače se na trhu objevily již v polovině sedmdesátých let 20. století a první sálové počítače byly konstruovány a ve vojenské, výzkumné i průmyslové praxi využívány dokonce již od let čtyřicátých. Historicky novějším médiem je tak vlastně analogový videorekordér, který byl vyvinut na počátku padesátých let.

5 Podrobněji k *digerati* viz Macek 2011.

6 Rozpravou o *webu 2.0* a její kritikou se zabývám ve stati *Web 2.0 jako imaginaire aneb ke kritice ideologie novosti* (Macek 2012, v tisku). V tomto textu mj. právě na příkladu *webu 2.0* ilustruji interpretační potenciál konceptu *imaginaire*, s nímž přišel Patrice Flichy (2007) a jemuž se zde věnuji dále.

století ze strany společenských věd (či sociální filozofie) i z pozic neakademických diskurzů vždy provázen obdobnou reakcí. Jak ukazují kupříkladu historikové vědy David Edgerton (2006) a Patrice Flichy (2007) nebo sociolog Vincent Mosco (2004), je každá technologie, jež je moderní společností chápána jako přelomová,⁷ přijímána s technologickým futurismem, který nerealisticky slibuje ozdravení politických poměrů i komunitních vztahů, „zmenšení“ světa, posílení a emancipaci slabých, vymýcení chudoby nebo zlepšení vzdělávání a zároveň varuje před ohrožením autentičnosti a zavedených pořádků dobře známého, bezpečného statu quo. Tato slova nám v souvislosti s novými, digitálními médii nemohou neznít povědomě – v různých variacích vítala, jak ukazují Flichy a Mosco, již parní stroj, telegraf, elektrifikaci, telefon, rozhlas i televizi. Rétorika novosti je tak v první řadě napadána jako ahistorická. Je buď nereflektovanou repeticí v minulosti několikrát zaznamenané litanie a (spíše než zachycením skutečně revoluční povahy *nového*) i prostým důkazem historické nepoučenosti těch, kteří podléhají vzrušení z lepší budoucnosti. Anebo je součástí ideologické strategie, jež s vytržením z historických souvislostí pracuje cíleně (k tomuto vysvětlení se podrobněji vrátím dále).

3. Ogburnova teorie kulturního opožďení

Okouzlení novostí není, jak by se snad mohlo zdát, výlučnou vlastností vernakulárních, tedy neakademických diskurzů, ale promítá se i do diskurzů akademických (příkladem mohou být texty Pierra Lévyho, srov. Lévy 1997, 1998, 2000). V této souvislosti pochopitelně vyvstává otázka, proč je přijetí nových technologií ze strany společenských věd doprovázeno právě tímto typem reakce – čili proč jsou společenské vědy náchylné radikálnímu okouzlení novostí podléhat.

Socioložka Dana Fisherová a mediolog Larry Wright (Fisher – Wright 2001) „extrémní reakci“ společenských vědců na technologickou inovaci (reakci, u níž zdůrazňují její utopickou/dystopickou podvojnost) vysvětlují jako reakci svého druhu nevyhnutelnou. Odkazují přitom na postřehy amerického pozitivistického sociologa Williama Ogburna, který již ve dvacátých letech 20. století přichází s teorií *kulturního opožďení* (*cultural lag*). Ogburn – později pro své přesvědčení, že technologie je prvotním hybatelem společenské změny, kritizovaný coby technologický determinista – se prostřednictvím teorie kulturního opožďení pokoušel vysvětlit skutečnost, že mezi vznikem technologie, jejím rozšířením ve společnosti a následnou institucionální změnou existuje zřetelná prodleva. (Ogburn 1964) „V době, kdy opožďení existuje, obklopují technologii nerealistické interpretace,“ interpretují Ogburna Fisherová a Wright. Upozorňují přitom sice na zřetelně problematickou nekomplikovanost Ogburnova modelu,⁸ ale podtrhují zároveň výkladový potenciál jeho postřehů.

7 A týká se to, jak ilustruje Edgerton (2006), nejen médií, ale i dalších technologických inovací, jako byla například elektrifikace či využití jaderné energie. V této souvislosti stojí za zmínku i kniha Carolyn Marvinové *When Old Technologies Were New* (1988), na jejíž existenci jsem byl upozorněn jedním z recenzentů této statě a jež je celá k dispozici na serveru Books Google <http://books.google.com>). Marvinová, vycházející z tradice vědních a technologických studií, v knize zachycuje zrod elektrických médií na konci 19. století. Soustředí se přitom na sociokulturní dimenzi této zásadní proměny tehdejší mediální sféry a nástup klíčových masových médií 20. století vykresluje nikoli jako důsledek pouhého technologického pokroku, ale především jako výslednici mnohem komplexnějších a do značné míry „mimotechnologických“ procesů: „[Studie] ukazuje, že raná historie elektrických médií není ani tak evolucí technologických možností v oblasti komunikace, jako spíše řadou arén, v nichž byly vyjednávány záležitosti klíčové pro usměrnění sociálního života. Mezi jinými pak, kdo je uvnitř a kdo vně, kdo smí a kdo nesmí promlouvat, kdo je kompetentní a může požívat důvěry.“ (Marvin 1988: 5).

8 Ogburn nepředpokládá, že by vládní struktury nebo průmysl zasahovaly do fáze technologického vývoje, a současně pracuje s představou jediné monolitické kultury.

Institucionální změna podle Ogburna probíhá ve čtyřech stupních – v technologickém, průmyslovém, vládním a sociálněfilozofickém. Různé společenské sektory reagují na zavedení nové technologie různě rychle. Jako první podle Ogburna na technologický vývoj reaguje průmysl, který v odezvě následují vládní struktury, jež se novou technologií pokoušejí zahrnout do regulačního rámce. Bez existence vládní regulace nelze ve čtvrtém stupni překonat opoždění sociální filozofie: společenské vědy na technologickou inovaci v její časné fázi reagovat adekvátně jednoduše nemohou, protože v době šíření a postupné institucionalizace inovace nedisponují vodítky, která by dovolila věcný nadhled. Sociální vědci se tak pouštějí do extrapolací, které se odvíjejí především od jejich osobních hodnotových preferencí. Reakce badatelů je proto přemrštěná a nerealistická, a to až do doby než je inovace nejen kulturně akceptována, ale i společensky fixována a regulována pomocí legislativních rámců.

Historie studií nových médií se zdá Ogburnovu tezi podporovat – realistická reflexe nových médií se stává normou na konci devadesátých let, když se nová média stávají banálními (Macek 2011). To znamená v době, kdy jsou relativně samozřejmou součástí každodennosti a současně již pevně zasazena v perimetru státní regulace. Ogburnův model je nicméně lépe nahlížet spíše jako další doklad toho, že vlny okouzlení novostí se zkrátka opakují, než jako uspokojivé vysvětlení okouzlení samotného. Ogburn totiž v zásadě neříká nic jiného než to, že konvenční sociální vědy se jen těžko mohou adekvátně vyslovovat k fenoménu, který je sociálně neustálený, a proto je ve své sociokulturní nestabilitě takřkajíc „datově chudý“ a nečitelný. Kladem Ogburnova modelu je jistě to, že na reflexi technologické inovace nahlíží jako na součást širšího společenského procesu, ale jeho nespornou slabinou je linearita, s níž vykresluje vztah mezi jednotlivými instancemi, ve kterých se sociokulturní adopce technologie odehrává. Ogburnův model není s to zohlednit vzájemný formativní vztah mezi sociálními vědami, průmyslovým sektorem a vládními strukturami. Přitom je ale nepochybné, že například ona hodnotově vypjatá raná reflexe nových médií nezůstává při formulování legislativy, která nové technologie reguluje, bez odezvy. Vypjaté optimistické i pesimistické argumenty současně nejsou ničím jiným než amplifikací i „expertním potvrzením“ obecněji platných hodnotových rámců, neuralgických bodů, problematických hodnotových rozhraní definujících cestu nových médií (či jiných sociotechnických inovací) do společenské banality. Ogburnův výkladový model není s to zachytit ani hodnotové zázemí, v němž nová (mediální) technologie vzniká, a ani skutečnost, že expertní i vernakulární diskurzy, jež obklopují nastupující novou (mediální) technologii, se aktivně a významně podílejí na utváření toho, co by snad bylo možno nazvat *sociální identitou* této technologie – tedy balíku vědění, který je s touto technologií spjat a který formuje sdílená očekávání stran toho, čím nová technologie je, co by mělo být jejím přínosem, v čem spočívá její novost a jak naplňuje potřeby, jež společnost dle jejich aktérů má.

4. Rétorika novosti jako imaginaire

V tomto smyslu snad plnější, živější pohled na problematiku novosti volí již zmiňovaný historik Patrice Flichy (2007), jenž vychází ze sociálněkonstruktivistické tradice vědních a technologických studií a explicitně se vymezuje právě proti takovému typu lineárního výkladu, který v inspiraci Ogburnem formulovali Fisherová a Wright. Podle Flichyho je třeba na utopické či dystopické artikulace novosti hledět nikoli jako na nevyhnutelnou, leč dočasnou nepatřičnost, ale jako na nedílnou součást samotného, bytostně kulturního procesu vzniku a šíření technologické inovace. Flichy – jenž ve své analýze diskurzů rámuje

v 90. letech nástup internetu předkládá jednu z nejúplnějších historických rekonstrukcí toho, co Mosco označuje jako digitální okouzlení – analyzuje utopické diskurzy doprovázející vznik internetu jako *imaginaire*, tedy jako kolektivně utvářenou reprezentaci, sdílenou vizi formulující účel a povahu nového média a současně mobilizující klíčové aktéry podílející se na adopci a šíření inovace.

Tato vize je společná celým profesím nebo sektorům spíše než týmu nebo pracovnímu kolektivu. Zahrnuje nejen designéry, ale i uživatele, což je jeden z klíčových bodů spojujících tyto dva typy aktérů podílejících se na technickém jednání.

(Flichy 2007: 4)

Imaginaire hraje ve vztahu k technickému systému, v tomto případě tedy k internetu a novým médiím obecněji, konstitutivní úlohu – je neopominutelnou součástí jeho vývoje, protože umožňuje nahlédnout, proč jsou tomu kterému technickému systému v době jeho šíření přiznávány ty které vlastnosti, a proč je tedy preferovaně spojován s určitým jednáním, s jistými dopady a s konkrétními hodnotami. Mobilizační funkci, která obstarává utlumení nedůvěry vůči inovaci a na cestě nového média směrem do sociální každodennosti současně sehrává úlohu jakéhosi „symbolického lubrikantu“, přitom zabezpečují v *imaginaire* zahrnuté symbolické praxe barthesovského mýtu (Barthes 2004), utopie a ideologie.⁹ Právě ony jsou coby „extrémní“ formy promluv, vymykající se pravidlům jazyka vědy, předmětem kritiky a právě ony se primárně zaobírají novostí (a tedy *jinakostí*). Mýtus je identifikovatelný v rovině naturalizace diskurzu, a to třeba v souvislosti s rétorikou nevyhnutelných dopadů, kdy je internet vykreslován jako přirozeně demokratická technologie nebo naopak jako technologie vedoucí s ohledem na svou povahu k asociálnímu, disinhibovanému jednání (srov. Macek 2009). Utopie i ideologie pak mytických postupů dále využívají – utopie je podle Flichyho tou složkou diskurzu, jež je subverzivní vůči statu quo a jež umožňuje zmapovat možnosti *nového*.¹⁰ Ideologie pak naopak sehrává úlohu konzervativního elementu, který *nové* se statem quo usmíruje – hraje roli legitimizační a současně, ve vztahu ke skupinové identitě, roli integrační.¹¹

Spíše než prosté kritické odmítnutí neadekvátnosti těchto promluv přitom Flichy volí cestu k jejich pochopení a analýze, k historickému zmapování jejich konstrukce. Otevření černé skříňky, kterou *imaginaire* svým způsobem představuje, dovoluje nahlédnout nová média jako média sociálně konstruovaná v dlouhodobém, mnohoznačném a v řadě momentů vnitřně protichůdném procesu.

5. Rétorika novosti jako depolitizující mytologie

Obdobný pohled na fascinaci novostí jako Flichy volí i Vincent Mosco (2004) a James W. Carey (2005) – a jsou to pohledy, které v jistém směru zároveň souzní s kritikou rétoriky novosti, kterou formulují autoři z oblasti kritické politické ekonomie médií (Webster – Robins 1986; Robins – Webster 1989; Murdock 2004).

9 V případě utopie a ideologie vychází Flichy z Riceoura a jeho tříúrovňových konceptů ideologie a utopie coby dvou protikladných, ve vzájemném napětí koexistujících symbolických strategií (Flichy 2007: 8–9).

10 Příkladem může být Lévyho koncept kyberkultury (srov. Lévy 2000).

11 Což lze ilustrovat na komunitarianistických argumentech pro šíření internetu (srov. Dahlberg 2001).

Zatímco Flichy se zabývá především vernakulárními diskurzemi, jež vznikaly do poloviny devadesátých let 20. století, pak Flichy, Mosco i Carey rozšiřují svůj kritický záběr i směrem k akademickému poli a ukazují, že vůči digitálnímu okouzlení nebyla a není imunní ani oblast sociálních věd.

Carey se s Flichym shoduje v tom, že neadekvátnost technologii zbožšťující rétoriky je důsledkem „neurotického hledání jistoty“ (Carey 2005: 447), nicméně Careyho hledání (ať už pozitivní, nebo negativní) jistoty má poněkud obecnější dimenzi. Zatímco pro Flichyho je zdrojem nejistoty sama novost technologické inovace, u Careyho má nejistota takřkajíc beckovské či giddensovské kořeny: jde o nejistotu plynoucí z abstraktnosti a neovlivnitelnosti rizik pozdně moderní společnosti, nejistotu, na níž utopie a dystopie vyprávěné v souvislosti s technologickou změnou přinášejí jasnou, a tedy uklidňující odpověď. Nejistotu, na níž se – jen zdánlivě paradoxně – podílejí i samy nové informační a komunikační technologie.

Mosco (2004) se zase spíše než příčinami fascinace novostí zabývá jejími důsledky – a v centru jeho zájmu je anatomie vztahu utopických/dystopických zpráv o světě nových médií a moci. Mosco právě tak jako Flichy nahlíží na vyprávění o nových médiích (respektive o kyberprostoru) jako na barthesovské mýty (sloužící v jeho podání primárně utopii) a akcentuje depolitizující povahu digitálního okouzlení. Příběh nových médií je podle něj ve své utopické i dystopické variantě stížen historickou slepotou, protože je charakterizován radikálním rozvodem s historií. Mosco odkazuje k Barthesově (2004) tezi ohledně tendence mýtu:

[...] odmítnout a transcendovat historii. Mýtus [kyberprostoru] nás zde podněcuje k tomu, abychom ignorovali historii, protože kyberprostor je něčím zcela novým, dokonce je důsledkem historického zlomu, informačního věku. [...] Stejně jako jsou oddělené Starý a Nový zákon, tak jsou i informační věk a to, co mu předcházelo, dvěma fundamentálně odlišnými světy, nová éra je definována samotnou informací. [...] Odmítnutí historie je pro pochopení mýtu jako depolitizované promluvy klíčové, protože důsledkem odmítnutí historie je, že z diskuze je vypuštěno aktivní lidské jednání, vliv sociální struktury i skutečný politický svět. (Mosco 2004: 34–35)

Kyberprostor coby reprezentace *novosti* je rovněž hybným tématem dalších dvou velkých aktuálních mýtů, které formují svět spoluvytvářený novými médii a jejichž společným znakem je akcentace *konce*: vedle mýtu *konce historie* jsou to mýtus *konce politiky* a mýtus *konce geografie*. Jednotlivým znakem mytického komplexu, v jehož podání jsme díky kyberprostoru vyvázáni ze závislosti na historických souvislostech, omezených možnostech reálné politiky a limitech geografických vzdáleností, je přitom právě důsledná depolitizace světa, do něhož kyberprostor vstupuje – kyberprostorová mytologie zakrývá fakt, že politika, geografie ani historie nepřestávají existovat, a odvrací od nich pozornost.

Na novost jako zdroj depolitizace (vyvěrající především z dekontextualizujícího důrazu na zlomovost toho, co se děje) a současně jako na významný faktor limitující výpovědní hodnotu teoretických výroků o povaze nových médií a jejich vztahu k probíhajícím změnám ukazují rovněž Frank Webster, Kevin Robins a Graham Murdock. Robins s Webstem ve své společné knize *Times of the Technoculture* (Robins – Webster 1999), která je fakticky argumentační aktualizací jejich dvou předchozích publikací z osmdesátých let

(Webster – Robins 1986; Robins – Webster 1989), opakovaně ukazují, že *novost* slouží primárně jako mocná symbolická konstrukce, podpírající a obhajující moderní pojetí pokroku jakožto nevyhnutelného, přirozeného a instrumentální racionalitou jištěného společenského pohybu vpřed, k lepším zítřkům. Robins s Websterem zároveň zpochybňují rétoriku informační revoluce coby emancipačního procesu neseného technologickou inovací. Revoluce se podle nich v žádném slova smyslu nekoná – v zásadě jsme svědky možná dramatické, ale systémově jen minimálně transformativní snahy západní formy kapitalismu o zefektivnění a intenzifikaci kapitalistických forem výroby a směny. Robins (1999, 2003) dále v tomto duchu kriticky rozebírá Lévyho utopickou koncepci kyberkultury jako nového globálního kulturního řádu (Lévy 2000) a označuje ji za kombinaci zdánlivě radikální rétoriky s velmi konzervativním rozhledem. A Webster (2006) a Murdock (2007) na podobném základě odmítají ty z teorií informační či postmoderní společnosti, které zdůrazňují diskontinuitu „nové“ společnosti a přehlížejí ty rysy, jež naznačují, že současná situace je daleko spíše extrapolací dlouhodobých modernizačních trendů než radikální změnou.

6. Závěrem: anatomie kritiky novosti

Co mají jednotlivé argumentace kritiků té či oné formy rétoriky *novosti* společné? Zobecním-li argumenty zmiňovaných autorů, pak se jako adekvátní cesty k překonání nástrah rétoriky novosti ukazují dva vzájemně se doplňující postupy, které lze v současnosti považovat za součást konvenčního přístupu k novým médiím.

První strategie vychází z důrazu na *staré* – respektive na historickou kontextualizaci. Ochota k cestě do širších historických kontextů je možným lékem vůči okouzlenému, historicky slepému futurismu; ať už má pohled do minulosti médií přinést poznání, že exaltovaná a vlastně jen minimálně variovaná rétorika provází každou zásadnější technologickou inovaci nebo že zdánlivě disruptivní změny jsou součástí dlouhodobých a kontinuálních procesů. Zde se oklikou vracím k rozpravě o hledání celostního přístupu, jíž jsem se věnoval ve stati o vývoji studií nových médií (Macek 2011) – historická kontextualizace totiž, jak dokládají Mosco, Webster, Robins, Carey, Murdock i Flichy, vždy obrací poněkud parochiální soustředění na technologie samotné (či na jejich partikulární užití) směrem k plnějším pohledu, který musí zahrnout politickou, ekonomickou i mocenskou dimenzi.¹²

Druhý postup – který by bylo možné označit jako kombinaci empirického realismu s teoretickým konzervatismem – se výrazně projevuje v textech Webstera, Robinse a Murdocka, jíž ukazují, že smysluplnou reakcí na apelativní vítání či odmítání *nového* je v první řadě teoretická skepse. Ta má podobu apriorní konzervativní nedůvěry v revoluční rétoriku a je

12 Například Carey (2005) jako odpověď na digitální okouzlení nabízí cestu *historického pragmatismu*, který je založen na dvou postřezích: jednak že každá sociální změna má „svou cenu“ (čili že každá technologická inovace je vzhledem k sociálním kontextům, v nichž se odehrává, ve svých účincích dvojnásobná) a jednak že každá smazaná hranice s sebou obvykle nese vytčené hranice jiné (problém podle Careyho ovšem je, že v atmosféře pozitivní neofilní rétoriky máme tendenci vidět spíše hranice bourané nežli vztyčované). Právě v tomto momentu se Carey setkává s kritickými politickými ekonomy Websterem, Robinsem a Murdockem. Aplikace historickopragmatického přístupu může mít poměrně zajímavé implikace. Webster a Robins (1999), kteří Careyho ideu historického pragmatismu v zásadě naplňují a shodně s ním poukazují na mnohoznačnost důsledků šíření nových médií, se explicitně ocitají mimo dialektiku technologického optimismu a pesimismu (respektive odmítají být označováni za technopesimisty). Ona dialektika je totiž, z pohledu jimi prosazovaného kritického přístupu, uzamčena v logice „přijímání“ nebo „odmítání“ přirozeného a jediného správného „pokroku“, přičemž terčem Websterovy a Robinsovy kritiky je předně právě sama (bytostně moderní) idea „pokroku“. Ta není, jak tito autoři upozorňují, samonosná, ale je historicky osvědčeným produktem právě těch moderních společenských kontextů, které dávají vzniknout i optimistickým a pesimistickým rétorikám technologické novosti, a tak musí být analyzována spolu s nimi. Analytická nedůvěra v moderní ideu pokroku tak může být jen stěží vykládána jako výraz technologického pesimismu.

doprovázená snahou o zasazení *nového* do prověřeného teoretického milieu a konfrontací „revolučních“ argumentů s empirickými daty. Účinnost této strategie dokládají Robins s Websterem ve své kritice nepodloženého politického technooptimismu charakterizujícího britské politické diskurzy osmdesátých let (Webster – Robins 1986; Robins – Webster 1989), Webster sám pak ve své analýze teorií informačních společností (Webster 2006) a Murdock ve své výzvě ke kriticky uměřenému přehodnocení teoretické dramatickosti spojené s nadužíváním prefixu *post-* (Murdock 2007). Zmínění autoři přitom ukazují, jak zranitelná je rétorika *novosti* (a konkrétně teze o zásadní systémové změně společnosti) tváří in tvář jak zavedeným teoretickým výkladovým rámcům (jako například teorii modernizace), tak ekonomickým a sociologickým datům.

Na tomto místě považuji za nutné v krátkosti poznamenat, že konsekventní k těmto kritickým strategiím je pak ten přístup k novosti nových médií, který byl zmíněn již v úvodu této statě a který má podobu svého druhu pragmatického úkroku mimo debatu o problematické povaze *nového*. Tento úkrok – který ovšem není ničím jiným než pokusem o racionalizaci volby termínu *nová média* – je vlastně pragmatickou reakcí na „zrušení“ *nového*, k němuž předchozí dvě strategie směřují. Jestliže historická kontextualizace poněkud relativizuje historickou výlučnost nových médií a pokud teoretický konzervatismus a empirický realismus narušují představu, že nová média a nové transformace moderní společnosti nevyhnutelně volají po radikálně nové teorii, pak studia nových médií stojí před otázkou, proč tedy vydržovat zjevně problematické slovo *nová* v označení celého metapole. Odpovědí je posun v chápání *novosti*, a to ve směru toho pojetí, které navrhuje Leah Lievrouwová a Sonia Livingstoneové v úvodní kapitole *Handbook of New Media*, v kapitole, kterou lze chápat jako manifest „pravidel slabé syntézy“¹³ studií nových médií (Lievrouw – Livingstone 2002). Nová média jsou z tohoto pohledu jako nová označována proto, že jsou mimořádně živým, proměnlivým terénem, v němž dosud nejsme svědky „konečné“ stabilizace, fixace ani mediálních forem, ani způsobů užití, ani širší mediální krajiny – nová média jsou nová proto, že jsou jedním z klíčových zdrojů probíhající transformace mediálního světa, a pro společenské vědy tak zůstávají zdrojem stále nových impulzů.

Sama existence i povaha všech zmíněných kritických a realistických reakcí je nakonec, jak naznačuje Mosco (2004), stejně tak málo překvapivá, jako jimi kritizovaná rétorika – podle Mosca je kritika pochopitelnou reakcí akademického pole na digitální okouzlení. Vzhledem k fungování akademického pole je totiž de facto nevyhnutelnou korekcí mytizujících, utopických a ideologizujících tendencí, jež jsou digitálnímu okouzlení vlastní. Tyto symbolické strategie jsou zkrátka, jak ukazuje například Clifford Geertz (2000) ve své klasické conceptualizaci ideologie, v rozporu s principy, jimž se podřizuje jazyk vědy. Důsledkem kritiky jazyka *novosti* nicméně nemusí být a povětšinou není důsledná symbolická „neutralizace“ reflexe nových médií, ale daleko spíše repolitizace rozpravy – Mosco přesvědčivě ukazuje, že tato kritika může vést k jen zdánlivě paradoxnímu návratu k politizujícímu pohledu na média. Obrací totiž rozpravu o nových médiích od pohledu do budoucnosti směrem k současnosti a k historii, a vrací ji tak do souvislostí, v nichž neopominutelnou roli sehrávají témata ekonomických a mocenských vztahů, nerovností, zájmů.

Kritické hlasy zaznívající v rámci studií nových médií ilustrují především silící senzitivitu odborné komunity vůči komplexní, mnohvrstevnaté povaze toho, co je jako nová média označováno – a zároveň podtrhují, že rozprava o nových médiích je pevně napojená

13 K hledání „slabé syntézy“ coby jednotícího prvku studií nových médií podrobněji Macek 2011.

na širší teoretické prostředí společenských věd. Sklony k adoraci novosti, jež se promítaly i do tendence raných studií nových médií nahlížet na nová média jako na radikálně nové téma, které nutně potřebuje radikálně nové teoretické řešení, byly z velké části zbanalizovány silící teoretickou strážlivostí a konzervativností studií nových médií ve stejné době, kdy se i sama nová média stávala banálními i na ulicích, v domácnostech a v kancelářích.¹⁴ Studia nových médií zkrátka ztratila auru „výlučnosti“ právě tak, jako ji ztratila nová média.

Mgr. Jakub Macek, Ph.D. (1979) působí jako odborný asistent na Katedře společenských věd VŠB–TU Ostrava a na Katedře mediálních studií a žurnalistiky na Masarykově univerzitě v Brně. Vystudoval mediální studia a žurnalistiku na FSS MU, kde rovněž získal doktorát ze sociologie. Zabývá se primárně studii nových médií a problematikou mediálních subkultur. E-mail: jakub.macek@gmail.com

Literatura

- Barbrook, Richard – Cameron, Andy. 1996. „The Californian Ideology.“ Pp. 44–72 in *Science as Culture*, 6 (1). <http://www.hrc.wmin.ac.uk/theory-californianideology-main.html> (13. 9. 2010).
- Barthes, Roland. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán.
- Carey, James W. 2005. „Historical pragmatism and the internet.“ Pp. 443–455 in *New Media & Society*, 7 (4).
- Dahlberg, Lincoln. 2001. „Democracy via cyberspace: Mapping the rhetorics and practices of three prominent camps.“ Pp. 157–177 in *New Media & Society*, 3 (2).
- Edgerton, David. 2006. *The Shock of the Old: Technology and Global History since 1900*. London: Profile.
- Fisher, Dana R. – Wright, Larry Michael. 2001. „On Utopias and Dystopias: Toward an Understanding of the Discourse Surrounding the Internet.“ In *Journal of Computer-Mediated Communication*, 6 (2).
- Flichy, Patrice. 2007. *The Internet Imaginaire*. Cambridge: MIT Press.
- Geertz, Clifford. 2000. *Interpretace kultur*. Praha: SLON.
- Lévy, Pierre. 1997. *Collective Intelligence*. Cambridge: Perseus Books.
- Lévy, Pierre. 1998. *Becoming Virtual*. New York: Plenum Trade.
- Lévy, Pierre. 2000. *Kyberkultura*. Praha: Karolinum.
- Lievrouw, Leah – Livingstone, Sonia. 2002. „Social Shaping and Consequences of ICTs.“ Pp. 1–11 in Lievrouw, Leah – Livingstone, Sonia (eds.). *Handbook of New Media: Social Shaping and Consequences of ICTs*. London: SAGE.
- Macek, Jakub. 2012 (v tisku). „Web 2.0 jako imaginaire aneb ke kritice ideologie novosti.“ In *Proliflow*, 4 (1).
- Macek, Jakub. 2011. „Poznámky k vývoji nových médií.“ Pp. 6–35 in *Mediální studia*, 6 (1).
- Macek, Jakub. 2010. *Poznámky ke studiím nových médií*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita.

14 K „banalizaci“ nových médií srov. Macek (2011).

Snaha volat po radikální renovaci, po zásadní teoretické a metodologické inovaci nicméně z mediálních studií, vyrovnávajících se s impulzy z oblasti nových médií, pochopitelně zcela nemizí – ukazuje to například debata o tzv. mediálních studiích 2.0. (Pro kritické shrnutí této diskuze viz Macek 2007).

- Macek, Jakub. 2009. „Poznámky k teorii virtuálních komunit.“ Pp. 3–31 in *Biograf*, 50.
- Macek, Jakub. 2007. „Mediální studia 2.0?“ Pp. 308–316 in *Mediální studia*, 2 (4).
- Manovich, Lev. 2001. *Language of New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Marvin, Carolyn. 1988. *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. New York: Oxford University Press.
- Mosco, Vincet. 2004. *The Digital Sublime: Myth, Power and Cyberspace*. Cambridge: MIT Press.
- Murdock, Graham. 2004. „Past the Posts: Rethinking Change, Retrieving Critique.“ Pp. 19–38 in *European Journal of Communication*, 19 (1).
- Noll, A. Michael. 1997. *Highway of Dreams*. Erlbaum.
- Ogburn, William Fielding. 1964. *On culture and social change: selected papers*. Chicago: Phoenix books.
- Robins, Kevin. 2003. „Kyberprostor a svět, ve kterém žijeme.“ Pp. 15–23 in *Revue pro média č. 5: Média a digitalizace*. http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Revue05/preklad_robins_rpm5.pdf (31. 1. 2012).
- Robins, Kevin. 1999. „New media and knowledge.“ Pp. 18–24 in *New Media & Society*, 1 (1).
- Robins, Kevin – Webster, Frank. 1999. *Times of the Technoculture: From the Information Society to the Virtual Life*. London: Routledge.
- Robins, Kevin – Webster, Frank. 1989. *The Technical Fix: Computers, Industry and Education*. London: MacMillan.
- Webster, Frank. 2006. *Theories of the information society*. (3rd ed.) New York: Routledge.
- Webster, Frank – Robins, Kevin. 1986. *Information Technology: A Luddite Analysis*. Norwood: Ablex.
- Woolgar, Steve. 2002. *Virtual Society*. Oxford University Press.